

ОТПОР КАО КОНЦЕПЦИЈСКА ИДЕЈА СПАСЕЊА У ПРИПОВЕТКАМА ИВА АНДРИЋА

Сунчица М. Денић

Учитељски факултет у Брању – Универзитет у Нишу

RESISTANCE AS THE CONCEPT OF SALVATION IN IVO ANDRIC'S STORIES

Suncica M. Denic

Teacher-Training faculty – Nis University

Resistance as a Conceptual Idea in Ivo Andric's Short Stories

In this paper the author points out that the aspiration of characters previously considered, as well as in many Andrić's short stories, is actually aspiration for a "higher harmony". It is like an ideal for which man yearns or in which epic characters in our folk literature and tradition come into being.

The issue of meaning is not set as an existential possibility, but with the amount of optimism and belief, somewhere even naïve, careless understanding of things, we get into the so called *total game*. It is similar with Fra Marko, Marko Kraljević... Silence and tolerance of the many in short stories by Ivo Andrić make this aspiration for harmony and salvation possible.

Key words: Will, resistance, survival, aspiration, folk prose, total game, harmony

*Ни богова ни молитава!
Па ипак, бива понекад да чујем нешто као
молитвени шапат у себи.
То се моја стара и вечно жива жеља јавља
однекуд из дубина, и тихим гласом
тражи мало места у неком од бескрајних
вртова рајских,
где бих, најпосле, нашао оно што сам
одувек узалудно тражио овде:
ширину и пространство,
отворен видик и мало слободног даха.
Последњи Андрићев запис, 1973. год.*

Мали је број српских писаца XX века који су тако суптилно остварили спој традиционалног и модерног у свом делу као што је то учинио Иво Андрић.

Приповетка чини централно поље у његовом стваралаштву. Ту је приказан мешовит, различит или пак сличан свет у Босни, или, како су поједини тумачи писали, „свет на граници“. Многе су границе одређивале свакодневицу у Травнику, Вишеграду и Сарајеву; у самостанима, манастирима и џамијама; код дервиша, фратара или свештеника другог реда – православаца и Јевреја; између молитве, борбе за опстанак и шенлучења. Та подељеност је, самим тим што је садржала сумњу и стално неповерење, била општи немир и извесно „кретање“ између добра и зла. Свакако, то неизоставно упућује или пак ствара ону граничну атмосферу између историје и легенде, између стварног – верног и митског простора. Мада, моћ писца Андрића често брише те границе и ствара простор реалног света, тзв. *истиниту историју*.

Нема код Андрића само великих и значајних ликова и личности, познатих историји, нити су ситуације, као и догађаји херојски! Више има оних који „за ситно јуначко дело добијају крупну казну“. „Наш поробљени народ у босанском простору, и не само у њему“, писао је Војислав Ђурић, „није био у херојској ситуацији; у њој су били његови господари, али они су били без херојског и људског идеала. Алија Ђерзелез је само необуздана снага, слепа стихија. Многобројни турски везири исцрпљују се у злостављању, разврату и самртном страху...“ (Ђурић 1962: 5).

Занимљив је Андрићев однос према јунацима – мучитељима, тј. негативним јунацима. Он се удубљује у психолошку структуру мучитеља и, насупрот неким тврдњама (Никола Милошевић) да у њима проналази „потврду за своју суморну мисао“, он покушава да удене неку врсту преображаја или спасења противнику, као што је случај са фра-Марком у приповеци *У мусафирхани*. У овој, као и другим приповеткама сличног миљеа, као, уосталом, и у романима, *људски живот није само описан и саопштен, већ је стваран у покрету*.

„Епски говор не само да приповеда сликајући човека у простору и покрету, већ и свесно пружа једну имагинативну перспективу у којој је обична реалност померена, симболизована, повучена према рефлексији у поезији“ (Филиповић 1976: 34).

Познат је Андрићев модел, тј. поетички модел необичног јунака. Та се необичност види у многим бићима која излазе из своје

биолошке, стереотипне суштине, било да је реч о Ђоркану, везиру Јусуфу, Алији, Мустафи Маџару, жени командира у приповеци *Жећ*, мосту на Дрини, овчици Аски... И вуку, свакако. У многим фратрима, приде, почев од најмудријег и најзагонетнијег фра-Петра, до фра-Серафина, фра-Луке, фра-Грге. Нарочито код јунака овог мозаика, фра-Марка, муцавог и помало јуродивог, који у своме заносу и човекољубљу ради оно што многи не раде, или не раде тако посвећенички као он, „човек не на свом месту“, по одређењу В. Шкловског. Имагинарна и рефлексивна фигура фра-Марка, коме се, као јунаку у народној бајци, супротставља све и многи, коме се даје да се суочи са свим и многим, а који, без отимања и кукања, прихвата то све и те многе, одаје специфичног епског јунака, код кога се не види граница између дечачких снова и игре, до правог подвижничког, чак херојског напора и отпора, као и борбе које су изван обичне људске димензије. Фра-Марко нема свој индивидуални живот, већ је живот јединке усмерио ка космосу, и живи као апсолут, као мноштво, као сушта идеја истине и правичности.

Његов индивидуални живот и његов свет је онај у којем религија *најчудесније одјекује*. И не религија као научена догма, већ изворна, примењена, лична вера у *божју реч и промисао*, родбинска религија. Он се према сваком човеку односи као према божјој творевини и божјем лику, учећи чак и оне који су Алахове вере да не губе наду у милост божју. Његов труд према болесном Турчину Осму Мемелецији, у приповеци *У мусафирхани*, постаје *присуство које мења и обликује личност*, али не до жељене позиције. И када су се сви одrekli Турчина као безнадежног, остављеног и заборављеног, фра-Марко „навикну да му додаје воду, да га нуди млијеком и слатком. По неколико пута на дан остави посао, па трчи у мусафирхану да види болесника. Свађа се са куваром, јер избира боље комаде и носи болеснику. Фратри примијетише његову бригу око Турчина и почеше да га дирају“ (Андрић 1963: 15).

Када је мислио да је пажњом и љубављу учинио нешто, „омекшао“ крутог Осму, болесног и усамљеног у тежњи да га укључи у своју, Христову веру, и помогне му, он би говорио час по сећању на проповеднике и књиге, час би се заборавио и одвраћао га на свој начин. Говорио би му и молио га да се сети „лијепог Исуса и његове Мајке:

– Зар ћеш, болан, и на онај свијет с оним шкембавим Кезмом? Зар не видиш да се сав надуо од пића и поганлука? Још жив личи на

ђавола. Под њим је паклени капак, куд год иде, па само једног дана кад се отвори а он усред казана! А ти с њим!“ (Андрић 1963: 17).

А када Турчину Осму фратар понуди крст као спасење, овај пљуе на њега са великим напором и на измаку снаге.

„ – Нит има горег фратра од мене, нит поганијег Турчина од овог Осме. Ја га крстим, а он – ух!“, тресао би се од муке фра-Марко, знајући, ипак, да је „све на тој великој божијој лађи која путује: варошица и њиве, и манастир и мусафирхана. Обраћајући се у заносу Богу он, између осталог, каже: – „Знао сам: Ти никог не заборављаш, ни муцавог фра-Марка, ни оног грешног Осму Мемелецију. Ако ко и пљује на твој крст, то је само као кад човјек ружно усније. Опет на твојој лађи има мјеста за све“ (Андрић 1963: 19), верујући да „све што постоји, креће и путује иде ка спасењу“.

У приповеци *Код казана*, он сам, не могавши да отрпи мучења и понижавања обесног и пијаног Кезма који му растура поклопац на казану, фратар крене на њега нагорелом цепаницом, јер молитва и запомагање нису били од помоћи. Волео је и штитио манастир и све у њему „као своју душу“. Идеја је била луда, а цена велика. Турчин је право у стомак сасуо целу пушку – као да је обављао свакодневне послове, палио дуван или гладио своју ћосаву брадицу.

За манастир је смрт фра-Маркова појачала страх од Кезме и многих Турака.

„Суштина отпора и унутрашње побуне противу затеченог варварског друштвеног стања и старих обичаја симболично повезује неимарско дело са трагичним ликовима јаке воље и отпорног достојанства“ (Филиповић 1976: 73), каже Вук Филиповић.

Из таквих и сличних разлога и мотива своју побуну исказују многи још јунаци у Андрићевом делу.

Побуну и отпор исказује и један од легендарних епских српских јунака, Милош Обилић, одлазећи право у Муратов шатор и доказујући тако своју оданост народу, држави, датој речи. Побуну исказују и тужни хероји које је наша народна епопеја забележила, штитећи чојство и следећи гесло: *ни по бабу ни по стричевима, већ по правди Бога јединога*. Дата реч или пак своје *вјерују* изван је појединачног и личног.

Сам Андрић је писао да „ приповедач и његово дело не служе ничему ако на један или други начин не служе човеку и човечности“ (Андрић, 1981: 73). То долази као поетички одговор на реторско питање из *Јеванђеља по Матеју*: „Каква је корист човјеку ако сав свијет добије, а души својој науди“ (Матеј, 16,26).

Марко Краљевић своју судбину поистовећује са судбином своје заједнице, друштвене и религиозне, знајући добро своје законе и законе својих противника. Такав митски јунак као Марко, има силовит отпор и дечију, невину љубав према свету око себе. Снежана Самарџија пише да је то „лик који потврђује максималну диспропорцију историје и поезије. (...) У његову поетску биографију, изузетно развијену на читавом балканском простору, слили су се различити слојеви традиције“ (Самарџија 2001: 10).

Смрт и спасење јављају се као *концепција приповедних идеја* у појединим Андрићевим приповеткама и епским песмама.

Марково вазалство обележава дубоко људску трагедију „као тешку историјску неминовност у којој појединац нема могућност избора. Отуда и диспропорција о којој је реч: ни већег слуге ни већег осветника и праведног судије“ (Денић 2010: 294).

Епски се јунаци суочавају са неизвесним и немогућим. Потребно је много идеализованог умећа и вере да би се ти изазови превазишли. Оно што још карактерише епске јунаке о којима је реч, јесте нека врста *библијског оптимизма*. Тај се оптимизам заснива на стварању новог човека, или новог бића. Марко је трпео подређеност Турцима, а не и понижење. То исто се догађа и са фра-Марком. Нека врста хришћанске трпељивости чини таква бића честитим и правичним.

У *Знаковима поред пута* Андрић је писао да кад наиђу тешка времена и учестају сукоби међу људима, отвара се *Библија*.

Значајна тежња код епских јунака за *вишом хармонијом* даје могућност чистиштва, преко које се личност надграђује и живи.

Има ли смисла та тежња ка тзв. *тоталној игри*? *Тотална игра* јесте потврда о целовитости. *Учествовање свим чулима тела, човек је, целом богатом и разноврсном душом, али онда и духом који нас све покреће, можда створио је и цео свет из радосне игре*, тако каже један индијски мит.

Има ли, дакле, смисла та *тотална игра* или, негде, та *радосна игра*? Часлав Копривица у свом тексту *Проблем смисла* (Свеске, април, 2006, Панчево) поставља питање „зашто неки људи избегавају питање о смислу?“ – и одговара: „зато што питање о смислу ставља на коцку сву моју егзистенцију, све моје ставове, свјетоназор, све оно што сам учинио и што јесам.“

Највећим делом код Андрића та смислена загонетна структура догађаја и ликова је епска, створена и религиозним сликама и атмосфером. Религиозан простор учинио је да се свет још више

прикаже хомогеним, као што је самостан фра-Петра или фра-Марка, као што је касаба..., а „настанити се на једној територији то у крајњем случају значи сакрализованост је“ (Елијаде 2003: 85). (Такав је случај са простором Косова, симболичким и митским.) „Религиозан простор“, по речима Мирче Елијадеа, „ствара централну осу свих могућих будућих оријентација“ (Елијаде 2003: 76).

Говорећи о важности речи у хришћанској књижевности, а која је неразумљива изван традиције, Оливера Радуловић сматра да „стваралачко обасјање доводи у везу са верничком егзалтацијом, а чин стварања назива *оваплоћењем речи*, тренутком када реч добија тело. (...) Тиме је, наводи Радуловићева, „Андрићева поетика доведена са хришћанском идејом *свете тајне* која се постепено открива а коју он назива скривеном суштином“ (Радуловић, 2011: 437).

Оливера Радуловић наводи да готово нема Андрићеве приповетке која није у имагинативној вези са Библијом. Његова се имагинација надахњивала призорима и сликама из *Новог завета*, чиме се, на неки начин, стварала интертекстуална веза. Те су слике давале смисла простору јединственом и универзалном Андрићевом делу.

Александар Гаљевич Дугин, геополитичар светског гласа, говори да се „логика светске историје креће од традиционалног ка савременом друштву, од религиозног погледа на свет ка светским материјалистичким, тачније прагматистичким погледима“. Ми и не дајемо одговор на то има ли смисла овако почети или овде стати где и Дугин, као што не намеравамо да потврдимо или одбијемо овакво тврђење – доводећи га у видокруг Андрићевог схватања традиционалног и савременог, или таквог схватања тумача Андрићевог дела!

Нека ово остане као могућност ситуирања те такозване бифуркације, у којој је трајније од човековог пуког живота његово дело или његов духовни живот.

Трајнија је могућност где се налази *ширина и пространство, отворен видик и слободан дах*, како би Андрић рекао, и што би он пронашао.

ЛИТЕРАТУРА

Андрић 1963: И. Андрић. *Жећ*, приповетке, Београд: Просвета/Загреб: Младост/Сарајево: Свјетлост/Љубљана: Државна založба Словеније.

Андрић 1981: И. Андрић. *Историја и легенда*, сабрана дела Иве Андрића, књига 12, Београд: Просвета.

- Денић 2010:** С. Денић. Феномен сукоба као сусрета јунака у епским народним песмама – Марко Краљевић – од освајача до подвижника, Врање: *Годишњак Учитељског факултета у Врању*, I, 287 – 297.
- Ђурић 1962:** В. Ђурић, у: *Иво Андрић*, Београд: Институт за теорију књижевности и уметности, књ. I.
- Елијаде 2003:** М. Елијаде. *Свето и профано*, Сремски Карловци/Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Радуловић 2011:** О. Радуловић. *Утицај Вуковог превода Новог завета на имагинацију Иве Андрића*, у зборнику *Српска књижевност и европска књижевност*, Научни састанак у Вукове дане бр. 40/2, Београд: Филолошки факултет, Међународни славистички центар.
- Самарџија 2001:** С. Самарџија. *Антологија епских народних песама*, Београд: Народна књига/Алфа.
- Свеске**, април, 2006, Панчево
- Филиповић 1976:** В. Филиповић. *Дело Ива Андрића*, Приштина: Јединство.